

Музей історичних коштовностей України -
філія Національного музею історії України

МУЗЕЙНІ ЧИТАННЯ

*БОРИС МИКОЛАЙОВИЧ
МОЗОЛЕВСЬКИЙ
(1936-1993 рр.)*

Одарка Ходюн

* * *

То божий дар оснівувати прозу,
В стрункі рядки поезію складать,
І босоніж плестися по морозу.
А у душі спекоту відчувать.

І під дощем купатись мов у морі,
А третім оком бачити усе,
І знати, що тобі говорять зорі,
І вість яку світанок принесе.

Ти відчував єднання загадкове,
Що нас і тих скрінило навіки,
Ти знав вагу, і міць, і силу слова,
Щоб потім вдало висловить думки.

Ти бачив те - для когось незбагненне.
Так лиш душею можна споглядать,
А серце мати пристрасне, вогненне,
Що так могло радіти і страждать.

Тобі вірші завжди допомагали
Долати сум, і нехіть, і снаги
Копать кургани, може, додавали,
І їх, мабуть, боялись вороги.

Десь вітерець по степу прогулявся,
Торкнувшись легко стихлої трави,
А ти вже знав, що вірш тобі удався,
Бо народивсь красивий і стрункий.

Що, може, завтра станеш знаменитим,
Що, може, завтра знайдеш нектораль,
І що лише для того можна жити,
Й за те померти нібито й не жаль.

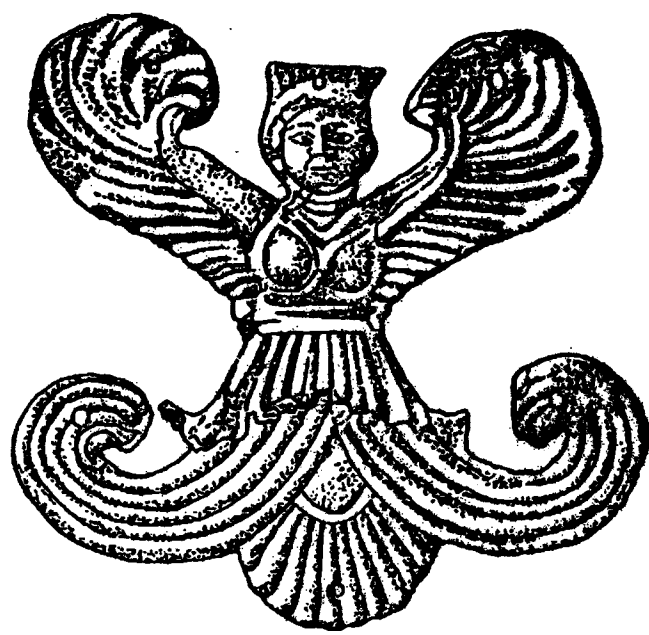
Музей історичних коштовностей України -
філія Національного музею історії України

МУЗЕЙНІ ЧИТАННЯ

*Матеріали наукової конференції,
присвяченої пам'яті видатного
українського археолога і поста
Б.М.Мозолевського
(1936 - 1993 рр.)*

*Музей історичних коштовностей України
лютий 1996 р.*

Київ - 1996

ЗМІСТ

- 3 Гороховський Є.Л., Клочко Л.С.
ПОПЕРЕДНЄ СЛОВО

Б.М.Мозолевський -
видатний український археолог і поет

- 8 Непокунний А.П.
ТРИ ЗУСТРІЧІ З БОРИСОМ МОЗОЛЕВСЬКИМ
- 12 Русяєва М.В.
ОБРАЗ СТЕПУ В ПОЕЗІЇ БОРИСА МОЗОЛЕВСЬКОГО

Вивчення музейних колекцій

- 19 Клочко Л.С.
КОСТЮМНІ КОМПЛЕКСИ "СКІФСЬКИХ АМАЗОНОК"
- 21 Арустамян Ж.Г.
КИЇВСЬКИЙ МАЙСТЕР СРІБНИХ СПРАВ ХІХ СТ.
ГЕРАСИМ ПРОЦЕНКО
- 23 Романовська Т.Ю.
ХАНУКАЛЬНА ЛАМПА - ОBOB'ЯЗКОВИЙ
АТРИБУТ СВЯТА ХАНУКА.
- 26 Яушева-Омельянчик Р.М.
СКАРБ С.КАРАПИШІ (з досвіду ідентифікації в НМІУ)

Археологічні дослідження

- 31 Харченко О.М.
РОЗВИТОК ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ДАВНЬОГО
НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗА ДОБИ ПІЗНЬОЇ ПЕРВІСНОСТІ
- 33 Клочко В.И.
ГОРДИЕВСКИЙ МОГИЛЬНИК И ВОПРОСЫ БУГСКОГО
ЯНТАРНОГО ПУТИ

- 35 Скорый С. А.
ФИНАЛ ИСТОРИИ КИММЕРИЙЦЕВ В УКРАИНСКОЙ
ЛЕСОСТЕПИ
- 38 Евдокимов Г.Л., Данилко Н.М.
ПОГРЕБЕНИЯ СКИФСКОЙ ЗНАТИ НА ХЕРСОНЩИНЕ
(К вопросу о раскопках Н.И. Веселовского в 1916 г.)
- 40 Приходнюк О.М.
ПРО ОДНУ ГРУППУ ПРИКРАС
РИМСЬКО-ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ДОБИ
- 42 Вакуленко Л.В.
ПОХОВАННЯ ЛИПЕЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ В
С. РОЖНЕВІ ПОЛЯ

ПОПЕРЕДНЄ СЛОВО

Вже вчетверте зібрались у Музеї історичних конгловатостей України – філії Національного Музею історії України співробітники та гості з різних закладів на “Музейні читання” – щорічну конференцію за підсумками наукових досліджень. Але цього разу відбувся не звичайний захід, бо всі виступи науковці присвятили пам’яті Бориса Миколайовича Мозолевського – видатного археолога і поета. І навіть, здавалось би, теми далекі від тих, які він вивчав, були даниною його світлій душі. Тому що Борис Миколайович умів цінувати працю інших, завжди з повагою ставився до людей, котрі трудяться в будь-якій галузі. Він цікавився багатьма проблемами і знав, чого варті знання, що їх добувають не тільки в полі, тобто в археологічній експедиції, а частіше – перегортаючи тисячі сторінок, інколи безсонними ночами...

Проїшло небагато часу з дня його смерті. 6 лютого 1996 року йому виповнилось би 60 років...

... Зоряний час чекав його у придніпровському степу на лютевому вітрі 1971 року. Борис Мозолевський, автор поетичних збірок, добровільно, у позасезонний період, очолив роботи, на думку багатьох колег, рутинні і неперспективні. Великий курган, названий у народі Товстою Могилою, піднімався на території гірничорудного комбінату поблизу м.Орджонікідзе і вже давно “заважав” господарям майданчика. Попередні розвідки не викликали у більш кваліфікованих археологів особливого оптимізму. А він був поетом, а значить романтиком, і вірив у чудеса. І через декілька місяців сталося те, про що незабаром заговорив увесь цивілізований світ.

Під восьмиметровим насипом земляної “піраміди” виявилися багаті скіфські поховання: жіноче, дитяче та чоловіче. І конструкція могил, і кількість контовних речей, що супроводжували небіжчиків – все свідчило про їхній високий, можливо, навіть царський статус. Біля входу до поховальної камери скіфського “царя”, пограбованої ще у давнину, залишилася непоміченою шукачами скарбів схованка. Там, серед інших контовностей, лежала масивна ажурна золота нектораль – нагрудна прикраса хазяїна гробниці – неповторний шедевр безіменного давньогрецького ювеліра... Пізніше майже в кожній книзі різних авторів, які писали з історії та археології скіфів, можна буде побачити зображення знаменитої некторалі...

До початку робіт на Товстій Могилі Борис Мозолевський встиг навчитись на пілота військово-морської авіації, попрацювати кочегаром на заводі, редактором у видавництві, закінчити історико-

філологічний факультет Державного київського університету ім. Т.Г.Шевченка. Мав і досвід археологічних розкопок, бо працював у експедиціях і "набирался" знань. Чудова знахідка принесла йому популярність, славу, нагороди... Але головною для нього завжди залишалась щоденна робота: наукові статті і книги з археології, вірші і поеми, нові розкопки. Через декілька років після досліджень кургану Товста Могила вийшла друком монографія, в якій не тільки подані всі матеріали розкопок - з документальною точністю, докладними описами конструкцій поховальних споруд, предметів, що супроводжували покійників, але й узагальнені спостереження, висунуті цікаві гіпотези. Без перебільшення - це значний внесок у скіфологію. Книга є прикладом для багатьох науковців: адже мало розкопаних курганів - завершеною можна вважати роботу тільки після публікації з детальним аналізом всіх знахідок.

Такі риси як ґрунтовність, ретельність, коректність, навіть педагогізм, тобто те, що вирізняє справжнього вченого, було притаманне Борису Миколайовичу в повній мірі. Тому і брався за складну працю, котра вимагала особливого підходу. Наприклад, підготовка до друку монографії "Мелітопольський курган" Пам'ятник розкопав ще в 1954 році видатний український археолог О.І.Тереножкін - вчитель цілої генерації науковців. Так склалось, що він відкладав публікацію "на потім", а наприкінці життя доручив виконати цю роботу Б.М.Мозолевському. І ось вже в 1988 році з'явилась книга, котра не тільки містить багатющу інформацію про матеріали досліджень, але має розділи, в яких подається їх історична інтерпретація, розглядаються питання етно-соціальної історії Скіфії.

А поетичний дар допомагав Борису Мозолевському бачити далекі світи - віддалені у часі, але близькі, зримі для нього, наповнені життям. Своїми відчуттями він щедро ділився - у віршах, науково-популярних працях.

Присутні в залі не проголошували промов, бо зібрались люди не байдужі до особистості ювіляра. Читали його вірші, згадували про спільну роботу, розповідали "експедиційні бувальщини". Напрочуд тепло, щиро звучали всі слова, жаль, що звернені вони вже тільки до його пам'яті. Причому, відчувалось, що це не данина традиції - говорити про покійника тільки хороше. Адже Б.М.Мозолевський і за життя був оточений любов'ю, повагою. Він випромінював особливу ауру, яка приваблювала до нього людей.

Із спогадів створюється багатогранний образ. Ось він перед нами: талановитий, завзятий, веселий, компанійський, доброзичливий. Був далеко не простим у щоденному спілкуванні,

інколи не чужим до містифікації, фантазер - автор жартівливої розписки, у якій зобов'язувався знайти в наступному кургані "щось велике та блискуче". Ця людина любила життя у всіх його проявах.

Зараз ім'я Бориса Миколайовича Мозолевського звучить досить часто: йому присвячують поетичні сторінки в радіопередачах, телевізійні програми, а нещодавно режисер Р.Плахов-Модестов створив документальний фільм "Скіфські Гері". Відбулись засідання, конференції, вечори. Суспільство намагається осмислити його роль в нашій культурі. А кожен, хто знав Б.М.Мозолевського, відвів йому певне місце у своєму серці.

Реквіємом Борису Мозолевському звучать його поетичні рядки.
 "Я скіфський цар, лежу в Дніпровських Геррах. Шолом і щит, і меч мій при мені"

Є.Гороховський

Інститут археології НАНУ

Л.Ключко

Музей історичних коштовностей України

*За добро, що робив я на світі,
За усі мої муки й жалі
Я воскресну в тридцятім столітті
І пройдуь по коханій землі.*

Б.М.Мозолевський

**Б.М.МОЗОЛЕВСЬКИЙ
ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОЛОГ І ПОЕТ**

А.П.НЕПОКУПНИЙ

Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України

ТРИ ЗУСТРІЧІ З БОРИСОМ МОЗОЛЕВСЬКИМ

Ми працювали в одному будинку по теперішній вулиці М.Грушевського, № 4 і тому часто бачились з Борисом Мозолевським, вітались один з одним як там, так і деінде в місті. Мали ми з ним і спільних приятелів. І залишається лише пошкодувати, що попри все це ми особисто так і не були знайомі. Та разом з тим остання обставина дозволяє мені залишатися цілком безстороннім при розповіді про ті не тільки суто приватні моменти мого життя, що були пов'язані з іменем видатного археолога-поета України.

Зустріч перша. Коли наприкінці червня 1971 р. увесь цивілізований світ облетіла звістка про сенсаційну знахідку археологом-поетом Борисом Мозолевським золотої скіфської пекторалі, то аматори мандрів з нашого інституту (Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України) організували екскурсію до місця події. Невеликим автобусом уже в липні, числа 10-го, добралися ми до м.Орджонікідзе, і, переночувавши в готелі, вранці нарешті дісталися до Товстої Могили.

Сам курган знаходився, сказати б, в інтер'єрі індустріалізованого пейзажу, що важко було настроїтись на надзвичайну старожитність. Однак автентичність очікуваного нами potwierджувалась присутністю там (крім, звичайно, міліції) самого Б.М.Мозолевського, котрий здавався дещо відстороненим, якщо не просто втомленим.

Крутими сходами чи, радше, двома драбинами з проміжним помостом спустились ми у прохолодний вогкий розкоп, і, хоч головної вицуватиці іменни археології там уже не було, однак побачене в ряхтінні розсипу золота тьмяніли останки скіфів - загнувшило почуте нас супроводжував близький колега Б.М.Мозолевського Є.В.Черненко, на якому була біла сорочка.

Такою була моя перша зустріч з археологом Борисом Мозолевським на найвищій вершині його життя - кургані "Товста

Могила". І якщо "скіфіана" хоча б трохи увійшла до моєї, коли не наукової, то хоча б літературної творчості, то цим я зобов'язаний саме тому відчуттю "єдності місця" зі скіфами, яке вперше пережив якраз там, на глибині пошуку...

Зустріч друга. Влітку 1978 р., коли вже завершувалася моя робота з видавництвом над підготовкою до друку науково-популярної монографії "Балтійські родичі слов'ян", я втратив батька... То було не бажання, а прагнення – вшанувати його пам'ять своєю присвятою в книжці! Та коли я звернувся за цим до видавництва, те скерувало мене до Редакційно-видавничої ради (РВР).

Мої подальші контакти зі згаданою інституцією лише розкрили безмір мого безправ'я. Спочатку мені було заявлено, що якби книжка була позаплановою, то я дістав би дозвіл на присвяту... Однак, довідавшись, що саме так і є, мій співрозмовник по той бік (не колючого) дроту дещо знітився і ввічливо попросив про паузу на тиждень... Я змушений був звернутися до Управління захисту авторських прав, що б уже з теорією таких прав прийти на практику до РВР. І почув: "А ми Вам і не рекомендуємо. А для чого Вам псувати з нами відносини? Адже Ви, певно, й далі збираєтесь друкуватись у нас"...

І до кого я після такої "рекомендації" не звертався, все було намарне. Навіть колишній віце-президент АН відраджував мене... (Про те, що увесь цей глум був чисто місцевої рецентури, я довідався лише згодом, коли у відповідь на пропозицію з Вільнюса перекласти книжку литовською мовою запитав про можливість присвяти: "Немає проблем. Раз Ви працюєте в радянській установі, значить, з Вашим батьком усе в порядку". Однак це станеться потім, а тоді...) Переді мною стояв глухий мур, котрий не можна було ні пройти, ні обійти... Безвихідь?

І раптом сталося диво. Якимсь невдовзі по тому прокидаюсь я на світанку з майже готовим чотиривіршем:

Тисячоліття підійшло,
Як в іменах на всій Русі
Почулись римляни - Павло -
І давні греки - Олексій.

Рішення для батькового імені - Павло Олексійович - знайдено! Я відразу дописую ще 8 рядків і поспішаю до видавництва.

- Гаразд, ми цей епіграф приймемо, якщо Ви допишете віршовані епіграфи й до решти розділів книжки...

І десь за тиждень усе я вже й приніс до редакції. Змагання за присвяту, хоча й у непрякій формі, однак було вигране!

Минув якийсь час. І от одного, уже зимового дня біля Великого конференц-залу НАН України (на розі вулиць Володимирської та нинішньої Богдана Хмельницького) зустрічаю я свого редактора -- В.П.Плацинду. Звичайно, заходить мова про видавничі справи.

– А Ви знаєте, хто Вам допоміг з Вашими віршами?– несподівано запитує він.

Я мовчки дивлюсь на нього.

– Борис Мозолевський, – чую у відповідь. - У нас тепер лежить його “Скіфський степ”, і там є вірші не тільки на початку, а й у кінці кожного розділу.

Такою була моя друга, уже заочна зустріч з поетом Борисом Мозолевським. Вона виявилася для мене настільки творчо значущою, що згодом піби самі собою уже навздогін за відвезенням до друкарні рукописом один за за одним почали з’являтися у мене нові поезії на ці в такий спосіб відкриті “вакансії”. Я вже не міг зупинитися. Та врешті-решт, хоча й не без порушення принципів, усе ж таки встиг зі своїми останніми поетичними кінцівками, сказати б, “уже вскочити на ходу до останнього вагона поїзда” цього видання.

Через складний багатокольоровий друк “Скіфський степ” Б.М.Мозолевського побачив світ лише 1983 року. А ще до того, відгукуючись на появу “Балтійських родичів слов’ян” (1979), відомий дослідник історії української естетичної думки І.В.Іванько (1931-1982) писав, що — “усі чотирнадцять поезій композиційно являють собою вступи-заспіви та кінцівки до всіх частин книжки. Це сполучення прози і віршів становить давню традицію нашого письменства з часів бароко”. Очевидно, що наведені слова як певну похвалу я можу прийняти лише частково. Сказане здебільшого має бути переадресоване на ім’я Б.М.Мозолевського, з яким з’єднав мене наш спільний редактор — Володимир Плацинда. І це саме йому, Борису Мозолевському, я зобов’язаний, по-перше, самою по собі ідеєю віршованих кінцівок, а, по-друге, заочною підтримкою, як з’ясувалося, в ролі першовідкривача (принаймні в умовах “Наукової думки”) самого жанру власних поетичних епіграфів до розділів своєї ж науково-популярної монографії. Золота пектораль як найпотужніший бульдозер йшла попереду Б.М.Мозолевського і змітала всі завали на його шляху...

Зустріч третя. У квітні 1995 р. до порядку денного загальних зборів Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України було внесено мою доповідь “Проблеми економічного середовища в Україні (назві місць проживання)”

Відображенню античного світу у назвах населених пунктів України нових часів було приділено чимало уваги (порівняймо Овідіополь, Одеса, Севастополь, Сімферополь та ін.). Однак на відміну від греків та римлян скіфи у цій назвотворчості не були гідним чином пошановані, як не було увічнено такою згадкою й жодного з їхніх визнаних дослідників. Як приклад можна навести ім'я Б.М.Мозолевського, пам'ять по якому в наступному, 1996 р. зустрінеться з двома ювілеями: 1) у лютому з 60-річчям від дня народження відкривача золотої скіфської некторалі, 2) у червні -- з 25-річчям цього епохального відкриття.

До речі, ще невідомо, як точніше слід визначити: чи Товста Могила знаходиться на околиці м.Орджонікідзе, чи, навпаки, м. Орджонікідзе розташоване поблизу Товстої Могили? Адже остання "заснована" в IV ст. до н.е., тоді як перше - лише в 1934 р. То чи не доцільно було б переіменувати м.Орджонікідзе у місто Мозолевськ? Якщо нарком важкої промисловості СРСР і мав віддалене відношення до перетворення цього місця у названий (ще за його життя) його іменем населений пункт, то хіба це можна порівняти з тією світовою славою, що безпосередньо здобув для цього міста український археолог-поет? Та й, крім іншого, всі необхідні передумови для такої меморіалізації вже є, а наступні два ювілеї стали б для цього ще й слушною нагодою... І слід зауважити, що така думка викликала певне зацікавлення в залі. Більше того, навіть обговорювалось зустрічне питання, чи не кращою була б назва - місто Мозолевський? Однак у такому випадку виникли б труднощі з утворенням похідного прикметника...

Такою була моя третя зустріч -- уже тільки зі світлою пам'яттю археолога і поета Бориса Мозолевського.

Певно, значення особистості виявляється у її впливі не тільки на своє найближче, а й на дальнє оточення. У цій розповіді йшлося саме про останнє. Особливо ж мені хотілось би вклонитись світлій пам'яті археолога-поета за другу зустріч з ним. Це саме вона покликала до життя зокрема й ті рядки, що їх значною мірою можна віднести й до самого Бориса Мозолевського:

Хоч ми шануємо і землю злету,
І кожний в домі генія предмет,
Та ті вірші - це автопортрет поета,
А шлях життєвий - тільки силует.

М.В.РУСЯЄВА

Музей історичних коштовностей України

ОБРАЗ СТЕПУ В ПОЕЗІЇ БОРИСА МОЗОЛЕВСЬКОГО

Степ в усьому розмаїтті барв, неосяжності просторів і глибини віків - головний герой багатьох віршів Бориса Мозолевського. Він став органічною частиною його археологічної діяльності, роздумів і натхнення, життям і долею, його особливим чистим світом. Складається враження, що він свідомо чи підсвідомо дуже часто знаходиться в його полоні, спілкується з ним як з живою істотою.

Степ уявлявся йому у двох вимірах: горизонтальному і вертикальному. Як і в ранніх, ще російськомовних, так і в більш пізніх віршах нерідко оспівується степовий пейзаж: це і краєвиди, напоєні запахом трав та квітів, і сумні спогади, не позбавлені почуття таємничості, і відчуття взаємозв'язку степового та космічного життя

В большие ладони степи
небо роняет звезды.
И вот они всходят кострищами,
Искры роняя в ночь.

(Вечерняя элегия)¹

Степ безмежний, його рослинно-квіткове різнобарв'я має денні та нічні відтінки:

Над степью зарево вечернее,
А степь без края и межи.

(Вечерняя элегия)

Де твої межі і де твої початок?
В чім твоя велич і в чім таїна?

(Степ)

Виразно проступає зовнішнє сприйняття степу і його нетоптаними травами і квітами - мальвами, полином, чебрецем, горицвітом. Разом з тим, це - ніби жива істота, яка має якесь особливе, навіть людське обличчя, відоме лише поетові:

¹ Уривки з віршів наведені за виданнями: Борис Мозолевский. Шиповник, - К., 1967; Борис Мозолевський, Веретено. - К., 1980; Борис Мозолевський. Кохання на початку осені. - К., 1985; Борис Мозолевський. Дорогою стріли. - К., 1991.

Научи, щоб не мог без трепета
 Никогда вспо́минать твой лик!
 Как тебя поместить в салон,
 Красота с человечесьим обликом...
 Степь моя, очистительный храм,
 Белозубая девушка с веером!
 (Степь)

Розкопки скіфських курганів, вивчення історії давнього населення наповнює світогляд поета новим змістом. Степ тепер - це не просто горизонтальна поверхня його сьогодення. Це глибина по вертикалі "крізь кіммерійство, скіфство, половецтво".

Мов сон пройшли сармати, готи, гуни,
 Авари, печеніги, кипчаки...
 (Ірій. Поема у витворах скіфського золотарства. Герри)

Віки зітхають із могильних штолень...
 (Ліричний відступ із золотою гривною)

Стогнала в могилі чиясь таїна -
 Безмежна, як, степ і глибока як
 вічність
 (Я встав серед почі і вийшов у степ)

Ці уривки не потребують пояснень, вони розкривають художнє і історичне розуміння Борисом Мозолевським образу Степу в двох його найголовніших поняттях. Степ - це історична хроніка минулого і прийдешнього, своєрідний ворожбит і знавець майбуття.

Не проходить прийдешнє.
 Не минає минуле.
 Що було, й те, що буде, -
 Все вже знає земля

Водночас - це і "батько сивий", і "рідний брат" і генетична пам'ять народу:

Поки ти світиш нам - нас не здолати:
 Наше коріння - в твоїй глибині.
 (Степ)

Щоразу частіше у віршах Бориса Мозолевського звучать роздуми про історичне минуле Степу, інколи в поєднанні з його особистою долею і сьогоденням: то він багряніє від крові і плачу полонянок, то стає таємним свідком пічних роздумів про сенс буття.

Скіфський степ для автора більш живий, ніж сучасний, дихає з глибини курганів, що зберігають не лише кості, а й "високій світ", його далеке минуле.

Та нараз понад степами
Спалахнуло дивне світло.
Щось неначе розколось
І з відлуннями глухими
Предковічний, віщий голос
Просочився із могили.

(Ірій. Поема у витворах скіфського золотарства. Пролог)

Здається, що тут в уяві поета одразу промайнули один за одним ті степи в історичній послідовності, кожен з яких зберігає сліди життя багатьох народів і окремих людей, які в той чи інший час жили тут або пройшли його шляхами.

Роки неначе чумаки
Пройшли степами - і немає.

(За роками, за ріками)

А в інших віршах вже нове світобачення:

Давніми доскіфськими повір'ями
Марить за баштанами полинь ...

(Спить луна над синіми деревами...)

Не знаю, в степу зазніла роса,
Чи синьо засяяли очі скіфянок.

(Ірій. Поема у витворах скіфського золотарства.
Ліричний відступ перед світанком)

А степ вже світиться курганями
Й не дозволяє забуття.

(Ірій. Поема у витворах скіфського золотарства. Епілог)

Червоне сонце скіфського степу посилає свої промені прямо в прийдешнє. Поет населяє його божествами, воїнами, жінками, які розмовляють, страждають, воюють і кохають. Вірші наповнені історичною метафоризацією, розмовними інтонаціями, ідеалізованим сприйняттям світогляду кочових скіфів.

Археологічні речі Борис Мозолевський любить і цінує через їхню загадковість. Проте це не прості художні вироби: з них ніби зійшли зображені тварини, богині і люди.

Скіфська Афродіта - Аргімаса,
Степом зачарованим ішла ...
Дивним сьйвом осявала степ.

(Ірій. Поема у витворах скіфського золотарства. Аргімаса)

Трактування міфологічних образів суто авторське. Одержимий своїм "скіфобаченням", він водночас відчував роздвоєність власного ставлення до їх нищення. Містичне і реальне вривається в настрій, миттєве співчуття до розколотої душі Степу то з'являється, то зникає:

Ще Чортмлик свігився ковилою,
 Переливався, сизий від роси.
 І соняхи, неначе скіфські вої,
 Чекали сонця, спершись на списи.
 А вдалині чорнів кар'єрний розор.
 Підступно під'їдаючи поля.
 Пусте село текло в кар'єр навироти
 Приречена, рокована земля!..
 В якому я столітті? Хто я? Де я?
 Чого я вгруз, як нень, у ці горби?
 На цьому боці - вольниця Атея.
 А ген вже - хід залізної доби.
 Настане й день, коли в космічній леті
 Ракета нас в нові світи помчить.
 Але чогось не стане на планеті,
 І щось оте у кров мені кричить.

(Прій. Поема у витворах скіфського золотарства
 Чортмлик. Ліричний відступ)

Борис Мозолевський настільки любив все скіфське, що з боєм сприймав незаперечну істину про те, що найкращі пам'ятки золотарства було виготовлено еллінськими, а не скіфськими майстрами. Свою видатну, більш того, дивовижну пам'ятку - золоту пектораль, яку так щедро подарував Б.Мозолевському скіфський Степ, яка принесла йому велику славу, він найкраще оспівав не у віршах, а в "опоетизованій" статті.

Як не дивно при такому багатогранному оспівуванні Степу, Борис Мозолевський, здається, жодного разу не підніс його до рівня божества:

Родная степь, где я хожу как бог,
 К твоей высокой тайне приобщенный
 (На Базавлук уходят облака)

У своєму Степу він сам відчував себе богом, язичником, який умів говорити і з травами, і з курганами, і з тими, чий спокій вони зберігали протягом тисячоліть, і з самим Степом, як одухотвореним еством.

¹ Мозолевський Б.М. Синтез скіфо-античної думки. До інтерпретації пекторалі з Товстої Могили //Всесвіт. - 1978, №2. - С.191-204.

Люблю тебе, гіркий мій степе,
 Солончаки та подини!
 Як раптом зможу жить без тебе,
 Мене навіки проклени.

(Ірій. Поема у вигворах скіфського золотарства. Епілог)

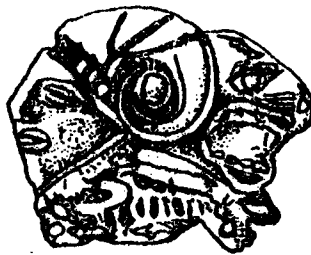
Степ у віршах Бориса Мозолевського не завжди сонячно-тихий і гармонійно-статичний. Він різний і ззовні, і зсередини, наповнений енергією століть. З точки зору поетичного сприймання це універсальний символ Всесвіту.

Відгуло, відпалало нестерпно,
 Тільки золото сонцем сія.
 Сизим свистом над синім степом
 Славить вітер скіфське ім'я.

(Скіфський степ)

Степ світиться золотом навіть вночі, коли розкриває таємницю зображень на пам'ятках мистецтва, що були знайдені Борисом Мозолевським у степових курганах і дали новий імпульс до вивчення скіфської культури.

Майстерне поєднання археологічного, історичного та поетичного знайшло відображення і в його книзі "Скіфський степ"¹, але то вже інша сторінка творчості Бориса Миколайовича Мозолевського.

¹ Мозолевський Б.М. Скіфський степ. - К.: Наукова думка, 1983. - 200 с.

*Де твої межі і де твій початок?
В чім твоя велич і в чім таїна?*

Степ. Б.М.Мозолевський

**ВИВЧЕННЯ
МУЗЕЙНИХ КОЛЕКЦІЙ**

Л.С. КЛОЧКО

Музей історичних коштовностей України

КОСТЮМНІ КОМПЛЕКСИ "СКІФСЬКИХ АМАЗОНОК"

Бібліографія такої теми як "Скіфські амазонки" вже досить значна. Поховання жінок із зброєю дослідники розглядали у різних аспектах. Перш за все, намагались визначити роль "амазонок" у суспільстві. Так, Б.П.Граков ще в 1947 р. запропонував гіпотезу про становище савромато-сарматських жінок, похованих із зброєю. Він вважав "амазонок" войовничими жрицями, "предками роду", главами великих сімей.

В одній з останніх робіт, присвячених "скіфським амазонкам", автор - О.Є.Фіалко - опираючись на матеріали археологічних досліджень, що проводились в українських стінах протягом 70-х - 90-х років, висловила припущення, що поховання жінок із зброєю відбивають їхню участь за життя у військових походах: загони озброєних жінок відігравали роль легкої кавалерії.

Слід зазначити, що в могилах жінок із зброєю знайдені різноманітні прикраси. Вивчення скіфського костюма поставило питання про особливості комбінації оздоб у вбранні "амазонок" та їхню семантику.

Озброєння жінок відрізняється від чоловічого. Судячи з археологічних матеріалів, "скіфські амазонки" мали лук із стрілами, а також списи. Причому, інколи є свідчення про застосування тільки одного виду зброї. Найпоширенішою категорією знахідок зброї є вістря стріл. Не будемо брати до уваги ті випадки, коли їх біля небіжчиці незначна кількість (до 10 екземплярів). Скоріш за все - це апотропеї. Але в деяких могилах знайдені сагайдаки, наповнені стрілами. Такі поховання здійснені під курганами висотою від ледь помітних до 0,8 м. Набори прикрас включали: 1 сережку (як правило, кільцеподібну з підвіскою, хоча є й виключення - так званій "калачик" в к. 45 біля с. Любимівка Херсонської обл.), браслети (бронзові, срібні, залізні), перев'язки з намистин. В цій групі виділяється комплекс з к.13 біля БОФ (Дніпропетровська обл.): кільцеподібна сережка з підвіскою, срібна гривна, намисто, срібні спіральні браслети, 4 золоті персні.

Небіжчиці відносяться до однієї вікової групи: 25-30 років.

Ще один варіант костюмного комплексу фіксуємо у жінок, озброєння яких складалось з невеликої кількості стріл (15-20 екземплярів). Набори оздоб включають: 2 сережки (найчастіше - кільцеподібні), намисто, перев'язки, зрідка - металеві браслети, персні. Вікова група: 25-30 років.

Жінки більш старшого віку (40-45 років) поховані з невеликою кількістю оздоб костюмів. Як правило, це низки намиста, перев'язки, зрідка - металеві прикраси.

В похованнях жінок, які мали, крім стріл, списи, було вбрання з однією та двома сережками та іншими прикрасами.

Набори з однією сережкою знайшли в невисоких курганах: від ледь помітних до 0,8 м. Небіжчиці складають одну вікову групу: 20-25 років. Комплекти прикрас включають: перев'язки, металеві браслети, персні. Виділяється костюм жінки, могила якої досліджена в к.11 (п.2) біля радгоспу Львівський Херсонської обл. Висота кургану - 2,3 м. Набір прикрас: кільцеподібна сережка з підвіскою, намисто з золотих елементів, залізний браслет, перев'язка, срібний, золотий та електричний персні.

Вбрання "амазонок", котрі мали дві сережки, інколи прикрашене золотими платівками - аплікаціями. В наборах оздоб можна побачити: сережки різної форми (так звані "калачики", кільцеподібні), намисто з золотих елементів, гривни, металеві браслети, перев'язки, зрідка - персні. Поховання відкриті під курганами висотою від 0,4 до 1,1 м. Вік небіжчиць - 18-25 років.

Особливо звертає на себе увагу захоронення, досліджене в кургані 38 біля с: Любимівка (Херсонська обл.). У жінки були золоті речі: сережки-"калачики", плетена гривна. Супроводжуючий інвентар: дзеркало, лекіф, сагайдак, списи, меч, казан. Предмети, останні в переліку, не характерні для жіночих поховань, навіть "амазонок". За дослідженнями деяких вчених (Р.Ролле) жінки не могли використовувати мечів: це пов'язано з певними особливостями анатомії, а саме будовою жіночого плеча. Отже, меч у данному випадку мав інший семіотичний статус, визначити який можна буде, коли наберемо ще свідчення про подібні знахідки.

Отже, костюм "амазонок" не має особливих знаків в наборах прикрас, крім кількості сережок: одна чи дві у комплекті. Але подібне явище спостерігаємо і у вбранні жінок без зброї. Приблизно 23% скіф'янок поховані з однією сережкою. Тобто, кількість сережок - знак, притаманний не тільки амазонкам. Щоб зрозуміти його значення, треба звернутись до етнографічних матеріалів. За їхніми свідченнями відомо, що у багатьох народів (наприклад, Середньої

Азії), які зберегли "реліктові" знаки у вбранні, основна роль для визначення семантики костюма належить якраз сережкам: вони демонстрували спроможність жінки народжувати. Дуже молоді жінки, або дуже літні, або ті, котрі виконували певні функції, що не дозволяли їм мати дітей - всі вони носили по одній сережці (а інколи взагалі не мали прикрас цієї категорії).

Таким чином, "амазонки" - це, мабуть, назва, яка об'єднує жінок, що відігравали різну роль у суспільстві. Деякі з них були справжніми воїнами, брали участь у походах разом з чоловіками. Доки у них було таке навантаження, то вони, звичайно, не мали дітей.

Але, мабуть, не всі жінки виконували такі громадські обов'язки. Деякі небіжчиці, поховані як "амазонки", але ніяких інших ознак їхнього особливого становища ми не відмічаємо. Набори прикрас включають дві сережки, тобто ці жінки могли мати дітей. Зброя, в таких випадках свідчить не про військові обов'язки жінки, а про її положення - захисниці, може, навіть, глави сім'ї за відсутності чоловіка.

Античні автори відзначають різницю між становищем скіф'янок і грецьких жінок. Скіф'янки, як це прийнято було у кочовиків, з дитинства вчилися володіти зброєю і могли в разі потреби застосовувати її. Чоловіки часто перебували в походах, і тому жінка перебирала на себе деякі чоловічі обов'язки - боронити свій дім, сім'ю, господарство.

Ж.Г.АРУСТАМЯН

Музей історичних коштовностей України

КИЇВСЬКИЙ МАЙСТЕР СРІБНИХ СПРАВ ХІХ СТ.

ГЕРАСИМ ПРОЦЕНКО

У фондах Музею історичних коштовностей України і Києво-Печерського державного історико-культурного заповідника зберігається невелика кількість срібних виробів київського майстра ХІХ ст. з іменним клеймом, що складається з двох літер ГП, які містяться у прямокутному щитку.

Під час дослідження архівних справ м. Києва, що стосуються історії київського срібного цеху були виявлені різні документи, в яких згадується ім'я майстра срібних справ Герасима Проценка, який жив у Києві в першій половині XIX ст.

Вивчення архівної спадщини і фондів колекції музеїв надали можливість зіставити деякі культові предмети XIX ст. з монограмою ГП з виробами київського ювеліра Герасима Проценка, який працював у складі майстрів срібного цеху.

Виходячи з правил клеймування виробів з дорогоцінних металів, майстри XIX ст. таврували свої твори спеціальними штампамі, на яких вирізували літери, що відповідали ініціалам імені і прізвища ювеліра.

На підставі цього, клеймо з монограмою у вигляді двох літер ГП можна розшифрувати, як тавро Герасима Проценка. Це підтверджується відбитками його печаток на деяких архівних документах. На свідоцтвах, виданих своїм учням в різні роки, майстер поставив сургучну печатку і поруч з нею зробив підпис - "київський майстер срібних справ Герасим Проценко".

Зображенням монограми майстра на печатці збігається з його клеймом на срібних виробках.

Біографічні дані про життя і діяльність Герасима Проценка дуже обмежені. Проте, аналіз ревізських реєстрів, книг запису учнів і підмайстрів, видаткових книг київських церков і контракти дають певну уяву про його виробничу діяльність.

Переважає більшість творів створена ним на замовлення представників духовенства. Архівні матеріали згадують про ранні роботи, що виконувались ним для Києво-Печерської лаври. У 1806 році він разом з майстром Олексієм Туманським зробив мідну дошку, на якій виготовив зображення євангелістів. У 1818 р. Герасим Проценко і київський гравер Микола Малютин підготували мідну дошку з краєвидом Києво-Печерської лаври.

Починаючи з 1821 р., коли Г. Проценко перейшов у срібний цех, він виконував срібні вироби. Серед ранніх датованих робіт, що збереглися до наших днів, є вінець до ікони, виготовлений у 1828 р. (КПЛ - М - 3962). Поеднання кольорових стразів з виразним карбованим орнаментом надає твору особливої декоративності. У порівнянні з іншими роботами Герасима Проценка срібна шата до ікони "Богородиці" (1836 рік, КПЛ - М - 1150) вражає досконалістю композиційного рішення і високим технічним рівнем виконання.

Того ж року майстер підписав контракт з Києво-Печерською лаврою на виконання срібних шат для іконостаса. Під час першої

світової війни більша частина з них була перетворена монахами з метою отримання коштів на потреби війни. Цілком імовірно, що в фондах Музею історичних коштовностей України залишилися деякі фрагменти з цих оправ. На жаль, вони не дають цілісного уявлення про художню вартість, тому що рівень виконання цих пам'яток дуже різний. До найцікавіших груп цих фрагментів належать дві пластини (МІКУ, ДМ-6750; ДМ-6766) прямокутної форми із зображенням святих. Майстер акцентує увагу на статиці, фронтальності і симетричній ритміці в розміщенні фігур. Значного ефекту він досягає завдяки прийому чергування об'ємного і площинного моделювання.

Аналіз творчої спадщини Герасима Проценка подає цікаву інформацію. Виходячи з його датованих виробів, зроблених ним в першій половині ХІХ ст., можна зробити певні висновки. В творах ювеліра відчувається вплив необарокових мотивів, які він втілює в декоративне вбрання. Серед відомих йому технічних прийомів ювелір віддає перевагу карбуванню і позолоті. В оформленні предметів культу він використовує елементи контрастності і чергування, завдяки яким досягає особливої виразності в композиційному рішенні. Вивчення виробів майстра срібних справ Герасима Проценка розширює наше уявлення про його творчість і допомагає встановити характерні риси для ювелірного мистецтва інших київських майстрів першої половини ХІХ ст.

РОМАНОВСЬКА Т.Ю.

Музей історичних коштовностей України

ХАНУКАЛЬНА ЛАМПА - ОBOB'ЯЗКОВИЙ АТРИБУТ СВЯТА ХАНУКА.

Ханука - одне з найбільш шанованих і знаменитих свят у євреїв. Воно відзначається в пам'ять про перемогу іудеїв над греко-сірійськими завойовниками у ІІ ст. до н.е. і визволення Єрусалимського храму. Після перемоги Іуди Маккавея та його братів євреї оволоділи храмом, очистили його від ідолів, встановили богослужіння за своїм законом.

У Першій книзі Маккавійській (IV: 52-61) пишеться:

“Двадцять п'ятого дня дев'ятого місяця - місяця Хаселев - 148 року встали вони вранці і принесли, за законом, жертву на новім жертovníку для всепалень, що були зробили. Жертovníк був посвячений під спів пісень і під гру на гуслах, гарфах та цимбалах тієї самої пори й того самого дня... Вісім днів тривала посвята жертovníка, і з радістю були принесені всепалення й жертви визволення й хвали... Тоді Юда та його брати й уся громада Ізраїля ухвалили, щоб дні посвяти жертovníка святковано було у свою пору щороку 8 днів, починаючи від двадцять п'ятого дня місяця Хаселев, з радістю та веселощами”.

Пояснення свята дано також у Талмуді, в трактаті Шабат (XXI): “Сказали мудрецы: “С двадцать пятого дня месяца Кислев - 8 дней Хануки, в которые не положено оплакивать покойных и изнурять тело постом, так как идолопоклонники вошли в Храм и осквернили все масло в Храме, а когда возобладало царство дома Хасмонеев и победило, искали и нашли только один сосуд елея, запечатанный печатью первосвященника, масла в котором хватило бы на горение в течение одного дня. Но произошло чудо и масла хватило (питать фитиль) на 8 дней”.

Ханука - свято вогнів, світла, свічок, оновлення, духовного відродження.

Під час свята неодмінно запалюють свічки: або 8 свічок першого вечора, зменшуючи їхнє число кожного наступного дня, або ж починаючи з однієї доводять до восьми. Свічку запалюють праворуч, наступного вечора додають свічку ліворуч.

Щоб надати святу особливої урочистості в усі часи, в усіх верствах суспільства намагалися зробити ханукальну лампу якомога красивішою, нерідко розкішною. Ханукальні лампи у формі та декорі відчували вплив майже усіх стилів, які знала діаспора.

Під час різкопок в Ізраїлі були знайдені лампади з обпаленої глини з 8 гніздечками для гнотів. Вони належать до періоду, який настав після перемоги Маккавіїв.

Ханукальні лампи виготовляли з різних матеріалів - кераміки, каменю, міді, латуні, олова, срібла, бронзи, скла.

З XIII ст. почали виготовляти ханукальні лампи в Італії, Франції. Середньовічні ханукальні лампи робили з бронзи. Складаються вони з трьох основних елементів - світильник (ємкості для олії, які кріпили в ряд), шамаш - ємкість особливого призначення (службова свічка), задня стійка (снинка) - призначена для підвішування світильника.

Протягом кількох століть найбільш поширеною формою ханукальної лампи була форма храмового семисвічника. Перші лампади цього типу датуються XV століттям і були зроблені в Італії. У XVII-XVIII ст. золотарі Німеччини у Франкфурті виготовляли розкішні світильники з срібла за формою храмової Менори.

У XVIII-XIX ст. ханукальні лампи стали предметом масового виробництва на території сучасної України. Вони відрізняються своєрідними рисами у оформленні, являють собою лампадно-свічковий світильник, який міг бути як настільним, так і настінним.

Зразками художнього литва є мідні та бронзові світильники XVII-XVIII ст. з Західної України. В їхньому декорі - різні рослинні, геометричні, зооморфні мотиви, а також символічні та емблематичні зображення, які притаманні українському народному мистецтву.

В Україні і в деяких районах Польщі починаючи з XIX ст. виготовляли світильники особливого типу, які дістали назву Баал-Шем-Тов (ім'я засновника хасидизму). Центральна композиція їхнього декору включає зображення входу до храму у вигляді дверей і колон на тлі густого рослинного візерунка. Лампи цього типу розвинутих багатих форм робили зі сканого срібла, створюючи враження срібного мережива з литими фігурками птахів, грифонів, орлів, півнів, а також короною, дзвіночками (МІДУ, ДМ-7275, 7276). Як правило, на стику задньої і правої бокової стінок є спеціальне місце для "шамаша" - допоміжної дев'ятої свічки, від якої запалювали вогні. Шамаш часто має вигляд свічкової чашечки з трохи вигнутим блюдцем на S-подібно вигнутому стеблі зі сканими листочками. Ємкості для олії виконані у вигляді вишуканих срібних глечиків. Ханукальні лампи типу Баал-Шем-Тов виготовляли протягом XIX - поч.XX століть. Безумовно, створювали їх професійні майстри, які володіли на високому рівні технікою скані.

Однак, в останній чверті XIX ст. розкіш в оформленні ламп і світильника поступилася місцем простоті декору.

Ханукальні лампи - красномовні свідки життя єврейського суспільства свого часу, його соціальних, економічних, побутових відносин.

Основа еволюції ханукальних ламп - найкращі досягнення художньої культури минулого.

В.М.ЯУШЕВА-ОМЕЛЬЯНЧИК
Національний музей історії України

СКАРБ С.КАРАПИШІ

(з досвіду ідентифікації в НМІУ)

Майже півстоліття скарб російсько-радянських монет XIX - другої чверті XX ст. ~~онізи~~ не викликав сумнівів щодо складу та історії його знахідки. Проте, нещодавно ми натрапили на первісні облікові документи, які розкрили несподівану глибину цієї знахідки. Про що ж вони розповіли?

Неординарність скарбу визначається вже тим, що з 675 російських монет більшість - 475 екземплярів - складають дукачі, що дозволяє кваліфікувати комплекс як монетно-речовий.

Монети, прикрашені так званим ажурним бантом, виконаним із срібного гнutoго дроту прямокутного в перетині, були тим самим перетворені в популярні на Україні в селянському середовищі ювелірні вироби. Для цього, власне, і була заснована в роки НЕПу невеличка ювелірна майстерня в даній місцевості. Гроші, що вийшли з обігу в 1917 році, продавати навіть як сировину було небезпечно і недоцільно через те, що коштували вони вдвічі дешевше нової монети, яка повторила пробу срібла і вагу царської. Але дукач для намиста значно підвищувався в ціні.

Зміна економічної політики держави та грошова реформа 1931 р. змусили власника нереалізованих дукачів та накопиченої радянської срібної монети заховати скарб до найкращих часів, що так і не прийшли до селянина. Попереду були страшні десятиліття, війни, голодомори. Прийшли інші власники землі, була побудована нова хата - Життя продовжувалося... І раптом недавнє минуле нагадало про себе випадковою знахідкою.

Навесні 1950 р. сільськогосподарські роботи були в самому розпалі. Господиня садиби в с.Карапиші Миронівського (Старченківського) району Київської області чимало була стривожена несподіваною знахідкою, бо в роки ті страшні, сталінські, спроба приховати що-небудь - від колоска до факту біографії - загрожувала жорстокою розправою. Тому й чекала ця знахідка прибуття представника обласних органів влади.

Відряджений з Києва ст. лейтенант УМДБ Василь Романович Тесленко сумлінно склав "на місці події" Акт свого розслідування, що

дивом зберігся при музейній документації: "Акт о произведении раскопок старого засыпанного погребца в усадьбе Веры Макаровны Димиденко, который до 1933 г. принадлежал гражданину Выграненко Онуфрию Трофимовичу". Документ слідчого не тільки розкриває подробиці історії знахідки, але й значно уточнює зміст скарбу, який лейтенант розподілив на свій розсуд чітко на дві частини.

Виявилось, що у відділі нумізматики всі роки зберігається лише перша частина знахідки - срібні монети скарбу - відповідно першій частині Акту розслідування: "На глубине 1,5 м в стенке погребца с восточной стороны в левом углу было обнаружено старое жестяное ведро, в котором хранились следующие ценности из серебра ... на сумму 794 рубля 76 коп."

Кількість срібних монет підтвердила і інвентарна книга того 1950 року - 2594 екз.". В наявності, правда, виявилось децю більше - 2604 монети, найстаршою з яких є рубль-дукач 1815 р., наймолодшими є три монети - 10 і 20 коп. (2) 1931 р. СРСР. Інтенсивність накопичення скарбу припадає на часи Миколи II (1894-1918) та СРСР до грошової реформи 1931 р.

Отже, склад срібної монетної частини Карапінцівського скарбу:

1. *Росія. Рубль-дукач 1815-1907 рр. (288)*
2. *Рубль 1877-1902 рр. (24)*
3. *Полтина - дукач 1844-1877 рр. (19)*
4. *Полтина 1876 р.*
5. *50 коп. - дукач 1896-1912 рр. (65)*
6. *50 коп. 1894-1913 рр. (10)*
7. *25 коп. - дукач 1849-1875 рр. (4)*
8. *20 коп. - дукач 1871-1916 рр. (75)*
9. *20 коп. 1861-1915 рр. (103)*
10. *15 коп. - дукач 1860-1915 рр. (5)*
11. *15 коп. 1861-1915 рр. (35)*
12. *10 коп. - дукач 1914-1915 рр. (2)*
13. *10 коп. 1859-1915 рр. (37)*
14. *5 коп. 1859-1913 рр. (8)*
15. *РСФСР. 50 коп. 1921-1922 рр. (36)*
16. *20 коп. 1921-1923 рр. (189)*
17. *15 коп. 1921-1923 рр. (134)*
18. *10 коп. 1922-1923 рр. (19)*
19. *СРСР. Один полтинник, 1924-1926 рр. (98)*
20. *20 коп. 1924-1931 рр. (877)*
21. *15 коп. 1924-1930 рр. (373)*
22. *10 коп. 1924-1931 рр. (202)*

Угорщина. 2 геллера 1908 р. - НМ № 213

До другої ж частини, раніше нам невідомої, оперуновноважений В.Р.Тесленко в Акті розслідування визначив як "все інше", те, що довелося відшукувати в різних місцях, а саме:

24. "Монеты белого металла - 2"

25. "Желтого металла - 7 иностранных марок"

26. "Кресты среднего размера низкопробного серебра на 59 граммов - 7"

27. "Стаканчик серебряный 55-граммовый 84-й пробы с клеймом "А.К." - 1"

І вже зовсім не заслуговували на увагу оперуновноваженого в його Акті декілька сот російських мідних монет - їх записали в музейному Акті прийому № 361 від 21 червня 1950 р. та в Книзі надходжень під № 8883, правда, не спромоглися науковці тих часів визначити роки випуску монет:

28. "5 коп. - 7 экз.

29. 3 коп. - 106 экз.

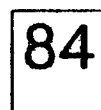
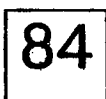
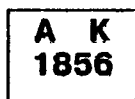
30. 2 коп. - 57 экз.

31. 1 коп. - 396 экз.", а всього їх 575 монет разом із вищезгаданими 9-ма західно-європейськими.

Розсип мідних монет зберігається в так званому Обмінному фонді, куди десятки років скидалися різні речі, визначені як "зайві" або денаспортизовані.

Стакан срібний знаходиться з 1963 р. в фондах Музею історичних коштовностей України, його інвентарний номер - ДМ 7083 та короткий опис збіглися з інформацією в Книзі надходжень (КН):

"Стопка срібна позолочена, орнаментована переплетеними поясками з крапками", і клейм виявилось значно більше ніж було записано в КН: три - на дні виробу: одне - на тулові біля вінця:

Розповідають вони про те, що стакан виготовив в І половині XIX ст. ювелір Матвій Сергеев на московській фабриці срібних виробів, пробірні знаки на ньому викарбував 1856 р. московський старший пробіrer Андрій Ковальський.

Сім хрестиків "середнього розміру низькопробного срібла" за таким описом ще потребують ретельного пошуку та дослідження.

Отже, Каранишівський скарб з самого початку складала 3186 предметів, виявлених внаслідок дослідження всієї облікової документації.

*Мов сон пройшли сармати, готи, гуни,
Авари, печеніги, кипчаки...*

*Ірій. Поема у витворах скіфського
золотарства. XV. Герри
Б.М.Мозолевський*

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

О.М.ХАРЧЕНКО

Українська академія мистецтва

РОЗВИТОК ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ДАВНЬОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗА ДОБИ ПІЗНЬОЇ ПЕРВІСНОСТІ

I. За введеною в останній час в науковий обіг періодизаційною схемою розвитку первісного суспільства пізня первісність є третьою і завершальною стадією докласового періоду історії людства (В.Ф.Генінг, Ю.Павленко). Її характеризує набування відтворюючих форм господарювання у суспільствах таких типів:

1. з орієнтацією на поливне землеробство (в подальшому - суспільства давньосхідних деспотій);
2. з орієнтацією на неполивне землеробство (суспільства давньозахідного шляху розвитку);
3. переважно скотарські колективи (кочівницькі суспільства).

Іншою ознакою пізньої первісності є подальша еволюція зрушень, викликаних неолітичною революцією, які торкалися соціально-економічної, етнокультурної, релігійно-міфологічної сфер життя і знаходили відображення в світоглядних, духовних і мистецьких пошуках. На території України розвивалися останні два з названих вище типів суспільства.

2. За доби раннього енеоліту, починаючи з межі V-IV тис. до н.е., з Балкан через Нижнє Подунав'я та Молдову до Подністров'я і далі - до Правобережжя Дніпра, надходять колективи з розвинутим землеробсько-тваринницьким господарським комплексом. В процесі асиміляції переселенців з місцевим, переважно, неолітичним населенням виникає самобутня Трипільська культура, своєрідність якої особливо чітко простежується в східних, придніпровських її ареалах. Витоки релігійно-міфологічних уявлень культури Трипілья-Кукутень, що є органічною складовою культури мальованої кераміки (охоплює Євразійський простір від Китаю до Східного Середземномор'я) слід шукати в давньоземлеробських неолітичних суспільствах Малої Азії. Саме тут спостерігаємо зародження тенденції до антропоморфізації головних божеств, що буде розвиватись в наступні часи.

Антропоморфність передавалась не тільки засобами пластики (виліплені з глини жіночі статуетки, а на стадії пізнього Трипілья - нечисленні чоловічі) та розпису на кераміці (від реалістичних людських фігур до схематичних "лицьових" зображень), а й власне

через саму форму посуду. Крім того, форма втілювала уявлення про космічну модель (світове дерево), а нанесені на неї стрічки орнаменту маркірували різні рівні космосу по вертикалі, репрезентуючи головні сили, що діяли в кожному з трьох світів.

Оформлення посуду розрізняється не тільки за технікою виконання (заглиблений лінійний малюнок, інкрустація кольоровою пастою, моно- або поліхромний розпис), а й за характером образотворчих мотивів: від складного, насиченого космогонічним символізмом орнаменту до сюжетних, іноді з елементами пейзажу композицій, що поєднують символічні та умовно реалістичні форми.

Археологічний та образотворчий матеріал дозволяє реконструювати релігійно-міфологічні уявлення землеробів трипільської культури (В.П.Даниленко, В.Г.Збеневич, Т.Г.Мовша, М. Чмихов) та зробити деякі узагальнення:

1. Центральним у релігійно-міфологічній системі було жіноче божество родючості, що зображалось неодмінно в антропоморфному вигляді (скульптура, розпис, форма посуду).
2. Ідея священного шлюбу, який брала Богиня-Мати відповідно до аграрного річного циклу з двома протилежними за своїми позиціями і функціями богами: Верхнього світу (Небом-Биком) та Нижнього (Змієм). Шлюбні партнери мають майже виключно зооморфні риси (з різним ступенем стилізації).
3. Сміслові навантаження, а відповідно й іконографія головних божеств зазнають трансформації у часі залежно від впливів місцевих культів (аграрних, тваришницьких, мисливських), що залежало від господарської спрямованості конкретного колективу. Так, в межах уявлень про родючість-відтворення жіноче божество набувало різних рис: від повіютілої Великої Богині-Матері до тендітної Богині-Дівчини, що уособлювала оновлену природу і зростаючі злаки, від землеробської "Деметри" до покровительки стад і полювання (В.П.Даниленко, Т.Г.Мовша).
4. На заключній стадії розвитку трипільської культури культова жіноча пластика схематизується і зазнає заґнаду, що, імовірно, відбиває кризу давньоземлеробської системи релігійно-міфологічних уявлень за умов переорієнтації (при безпосередній участі степово-лісостепових індоевропейських племен) на скотарство.

3. Світогляду давніх індоевропейців була притаманна та ж тричленна модель поділу Космосу, світу богів і, вренті, - суснільства (Дюезіль). Космос як упорядковане ціле протистояв Хаосу і керувався на кожній з трьох сфер певними духами-господарями, що

набували виразних антропоморфних рис, індивідуалізувалися і з часом перетворилися на типових язичницьких богів. Середньому світу відповідало жіноче божество, яке на відміну від землеробського займало суто пасивну позицію у виборі шлюбних партнерів. Навпаки, культивується протистояння чи навіть відкритий двобій між Небесним богом і підземним Змієм-Драконом. Згодом утверджується пірамідально-ієрархічний пантеон, в якому пізньопервісні боги та духи за своїм змістом та символікою зберігають зв'язок з природно-космічними стихіями.

Окрему сферу становили уявлення про потойбічний світ і відповідний їм поховальний обряд. В кінці існування давньоіндоєвропейської спільності в степах Приазов'я та Північного Причорномор'я виникають перші курганні насипи (надалі цей обряд поховання стане типовим для більшості індоєвропейських племен). Кургани увінчували кам'яні антропоморфні стели з нанесеними на них зображеннями: від магічних символів до предметів озброєння. Вони пов'язані з культом чоловіків-героїв, воїнів, вождів, богів певного роду, або уособлювали дух померлого, а, можливо, мислилися як місце перебування останнього.

Після розпаду давньоіндоєвропейської спільності та з розселенням племен просторами Євразії від Західної Європи до Індії та Центральної Азії релігійно-міфологічні уявлення індоєвропейців зазнали істотних трансформацій, а відповідно змінювалось і образотворче мистецтво.

В.И.КЛОЧКО

Институт археологии НАН Украины

ГОРДИЕВСКИЙ МОГИЛЬНИК И ВОПРОСЫ БУГСКОГО ЯНТАРНОГО ПУТИ .

Открытие Гордиевского могильника (с. Митькивка, Тростянецкий район, Винницкая область) заставило по-новому взглянуть на многие проблемы археологии бронзового века Правобережной Украины. В процессе обработки этих материалов: анализа, подбора аналогий - были сделаны некоторые наблюдения, которые и легли в основу этого сообщения.

Хронологические определения Гордиевского могильника производились по следующим направлениям:

1. Относительная и абсолютная хронология каждого отдельного кургана на основе аналогий, выделение хронологических групп.
2. Относительная и абсолютная хронология группы курганов, их синхронизация с памятниками Карпатского региона, Восточного Средиземноморья и Украины; радиоуглеродное датирование.

Первую группу курганов Гордиевского могильника можно синхронизировать с поздними фазами Комаровской и Восточнотшинецкой культур и протобелогрудовской фазой Белогрудовской культуры Правобережной Украины, культурами Ноа и Сабатиновка Украины и Молдовы, центральноевропейскими (периодов VzB - VzD) и микенскими (времени SHIIA - B) памятниками, и датировать 1500-1300 гг. до н.э.

Вторая группа курганов синхронна с Белогрудовской и ранней фазой Высоцкой культур Правобережной Украины, поздними фазами культур Ноа и Сабатиновка и ранней фазой Белозерской культуры Украины и Молдовы, центральноевропейскими (периодов VzD - HaA1) и микенскими памятниками (периода SH III B-C) и датируется 1300-1200 гг. до н.э.

Третья группа курганов Гордиевского могильника соотносится по времени с Высоцкой культурой и позднебелогрудовскими-раннечернолесскими памятниками Правобережной Украины, Белозерской культурой юга Украины, центральноевропейскими (HaA2) и субмикенскими памятниками, и датируется 1200-1100 гг. до н.э.

Четвертая группа курганов относится к 1100-1000 гг. до н.э. Материалы можно синхронизировать с находками из памятников раннего периода Лужицкой культуры Польши, Высоцкой и ранним периодом Чернолесской культур Правобережной Украины, поздним периодом Белозерской культуры Украины, центральноевропейскими памятниками периода HaB, памятниками протогеометрического периода Греции.

В Гордиевском могильнике найдено большое количество предметов центральноевропейских и восточносредиземноморских типов. Однако, характер связей, которые отражают эти находки, нам представляются различными.

Так, предметы восточносредиземноморского происхождения, вероятнее всего, отражают торговые связи.

Янтарные бусы, найденные в могильнике в огромном количестве, имеют аналогии в памятниках Центральной Европы и Восточного

Средиземноморья бронзового века. Вопрос об их местном производстве проблематичен, однако, представляется, что столь большое количество и такое большое разнообразие типов не могло быть результатом далеких импортов. Вероятнее всего, эти бусы производились относительно недалеко от Гордиевского могильника. Большое количество их здесь и аналогии в Восточном Средиземноморье также позволяют предполагать, что могильник находился на торговом пути, конечными точками которого на юге были острова Родос, Кипр и Крит. В Северном Причерноморье этот путь шел по реке Южный Буг. Однако истоки этого пути - месторождения янтаря в настоящее время остаются неясными. Возникают предположения, что население могло использовать запасы или из Прибалтики, или из Западной Украины. Месторождения последнего региона еще довольно плохо изучены.

В целом, наборы янтарных бус ранних погребений Гордиевского могильника весьма близки комплектам Унетичкой и курганных культур Центральной Европы.

То же можно сказать и об украшениях других категорий. Нам представляется, что это отражает конкретную культурную ситуацию, сложившуюся в этот период на данной территории. Вероятнее всего, Правобережную Украину в период бронзового века следует включать в Карпатский культурно-исторический регион, рассматривая ее как северную половину этого региона.

С.А.СКОРЫЙ

Институт археологии НАН Украины

ФИНАЛ ИСТОРИИ КИММЕРИЙЦЕВ В УКРАИНСКОЙ ЛЕСОСТЕПИ

1. Представляется наиболее перспективной точка зрения исследователей (Н.Л. Членова, В.П. Белозор, В.И. Клочко, В.Ю. Мурзин и др.), связывающих с историческими киммерийцами памятники (или культуру) типа Новочеркасского клада 1939 г. (Скорый, 1992).

2. Археологические реалии убедительно свидетельствуют о том, что названные номады не только совершали эпизодические рейды в украинскую Лесостепь, заселенную носителями бондарихинской

(Левобережье) и особенно чернолесской (Правобережье) культур, но и обитали здесь в течение определенного времени (конец VIII - начало VII вв. до н.э.) (Скорый, 1993). Историческое значение прихода киммерийцев в южные пределы Лесостепи состоит в том, что они, по сути, положили начало освоению историческими ираноязычными народами этой зоны Восточной Европы.

3. Бесспорно, к числу принципиально важных вопросов истории киммерийцев в украинской Лесостепи относится вопрос о конечной судьбе пришельцев-кочевников в указанном регионе. Данные по похоронному ритуалу автохтонного населения и кочевников, материалы с поселения аборигенов, не дают никаких оснований говорить об активной интеграции номадов в местную этническую среду на протяжении их присутствия в Лесостепи. Более того, они свидетельствуют об отчужденности пришельцев от местного населения, их несомненной этнокультурной обособленности.

4. Тем не менее, финал киммерийской истории в данном ареале связан с ассимиляцией "лесостепных" киммерийцев иной, новой для Лесостепи этнокультурной средой - в лице пришлых кочевых племен, известных под общим названием "скифы".

Первые и, очевидно, единичные проникновения кочевников древнейшей скифской культуры в Лесостепь и на Правобережье в частности, имели место, видимо, в самом конце VIII в. до н.э. - в ту самую пору, когда здесь уже были киммерийцы. Показательным в этом плане является погребение воина в кургане № 15 у пгт Стеблев в Поросье, среди сопровождающих вещей которого содержатся бронзовые наконечники стрел, железный боевой молоток, ближайшие аналогии которым известны в прото-сако-массагетской среде Средней Азии и Казахстана (Клочко, Скорый, 1993). Следует подчеркнуть, что стеблевское погребение еще не имеет каких-либо киммерийских черт, т.е. не отражает процесса взаимодействия киммерийцев и скифов.

О начале этих контактов, следствием чего явились взаимопроникновения элементов материальной культуры, некоторые взаимовлияния в обряде, свидетельствуют материалы ряда скифских архаических захоронений Правобережной Лесостепи: в первую очередь бассейнов Тямина и Роси, типа могил в курганах №№ 2, 524 у с. Жаботин, 15 у с. Константиновка (Ильинская, 1975.- Табл. VI, I-II, VII, XIV, 5-10), кургана № 2 группы II у с. Медвин (Ковпаненко, 1981.-С.42.-Рис.31), относящихся к началу VII в. до н.э., а также синхронных им киммерийских захоронений, открытых у с. Ольшана

(Ковпаненко, 1985), во II-м Рыжановском кургане (Ильинская, 1975.- Табл. XII, 2).

Именно с указанного времени (т.е. с начала VII в. до н.э.) начинается активное продвижение скифов в различные регионы Восточной Европы и в первую очередь в Правобережную украинскую Лесостепь и на Кавказ, в ходе чего имел место, по образному выражению А.И. Тереножкина, "факт встречи доскифской культуры со скифской" (1976.-С.128).

Как уже отмечалось, в инвентаре упомянутых киммерийских лесостепных погребений присутствуют типично скифские вещи: наконечники стрел (они составляют значительную часть колчанного набора в Ольшане), бронзовые распределительные проножи для перекрещивающихся ремней конского оголовья (Рыжановка, курган № II). В то же время отдельные киммерийские предметы встречаются в древнейших скифских погребениях, например, двухкольчатые удила - в кургане № 2 у с. Жаботин, в комплексе которого имеются резные костяные украшения, оформленные в традициях архаического звериного стиля.

Одним из проявлений влияния скифского погребального обряда на ритуал киммерийцев можно считать устройство погребального сооружения знатного киммерийца в Ольшане в виде деревянной частокольной гробницы прямоугольной формы. Такие склепы, не будучи, кроме Ольшаны, известными среди киммерийских погребальных сооружений, достаточно широкое распространение получили в скифский период. В качестве ближайшей аналогии можно указать гробницу из кургана № 524 у с. Жаботин, сходную по устройству, размерам, ориентировке (Ильинская, 1975.-С.20). С другой стороны, видимо, киммерийским вкладом в скифский погребальный обряд следует считать появление у скифов обычая сооружать шатровидные надмогильные конструкции. Как известно, подобные сооружения использовались в погребальной практике киммерийцев (в Лесостепи: Квитки, Константиновка, курган № 375; на Северном Кавказе: Уашхиту-I (Ильинская, 1975.-С.30; Ковпаненко, 1984.-С.42; Эрлих, 1990). Древнейшими курганами скифской поры, в которых встречаются шатровидные конструкции, являются курган № 2 у с. Жаботин (Ковпаненко, 1984.-С.113) и курган № 5 у с. Константиновка (Ильинская, 1975.- С.28-29).

5. Процесс поглощения "лесостепных" киммерийцев пришлой скифской этнической средой, судя по всему, протекал достаточно быстро: во всяком случае о киммерийцах, живущих в Лесостепи позже I-й четверти VII в. до н.э., говорить не приходится. Этому, очевидно,

способствовал целый ряд обстоятельств: несомненное численное превосходство пришельцев-скифов, ираноязычность и первых, и вторых, сходство быта и материальной культуры, подвижный, кочевой способ ведения хозяйства и, наконец, - примерно одинаковый уровень культурного развития.

Г.Л. ЕВДОКИМОВ, Н.М. ДАНИЛКО
Институт археологии НАН Украины

ПОГРЕБЕНИЯ СКИФСКОЙ ЗНАТИ НА ХЕРСОНЩИНЕ

(К вопросу о раскопках Н.И. Веселовского в 1916 г.)

В 1992 году Краснознаменная экспедиция Института археологии НАН Украины проводила исследования большого скифского курганного могильника у села Малая Лепетиха В. Лепетихского района Херсонской области. Было раскопано 12 курганов высотой от 1,0 до 5,0 м. Курганы находились на мысовидном плато левого берега Днепра, ограниченного с севера и юга двумя древними балками.

В археологической литературе этот могильник известен по материалам раскопок действительного члена Русского археологического Общества профессора Н.И. Веселовского. В 1915-1916 гг. Н.И. Веселовским были частично исследованы несколько курганов этой группы, в том числе и шестиметровый курган, вошедший в историю под названием Большой курган у с. Малая Лепетиха.

Наибольший интерес вызывают два кургана - № 9 (Большой курган) и № 10, доисследованные нами в 1992 году.

От Большого кургана Н.И. Веселовского сохранился останец высотой до 5 м и диаметром около 70 м. В его насыпи отчетливо прослеживается частично заплывший раскоп 1916 г. в виде "глухой" траншеи 40 x 15 м, направленной с северо-запада на юго-восток. Открытая Н.И. Веселовским центральная гробница кургана имела вид просевшего котлована размерами 6 x 4 м.

Как было установлено исследователем в 1916 г., в основе скифского кургана находилась насыпь эпохи раннего бронзового века высотой 1,6 м. Скифская досыпка была связана с центральным погребением №1. Насыпь, сложенная из дерновых вальков, была окружена клиновидной в сечении крепидой и рвом. Кольцевой ров имел две перемычки на востоке и на западе. В районе перемычек

отмечались скопления амфорного боя и костей крупных животных. Диаметр рва 49 м, ширина 2,0 - 2,5 м, глубина до 1,5 м, ширина перемычек 2,0 и 1,5 м.

В кургане выявлено 5 погребений - 3 эпохи бронзы и 2 скифских. Погребение №1 исследовано Н.И. Веселовским. Нами открыта вторая скифская могила (погребение № 4), впускенная в северную полу кургана. Она представляла собой обширную 3,3 x 2,8м катакомбу с двумя глубокими нишами для захоронения сопровождающих лиц. Расположения камеры и входной ямы продольно-осевое. Глубина 7,1 м от поверхности кургана. Вход в камеру был закрыт массивной плитой, перед которой лежал золотой перстень.

Погребенную положили вдоль северной стенки камеры на тростниковой циновке, вытянутой на спине головой на запад. На черепе прослежены остатки обруча из кости, на поверхности которого красной краской изображены ряд ломаных концентрических овалов. Справа и слева от черепа были выявлены массивные калачиковидные золотые серьги с уточками на окончаниях основания. За головой погребенной находились две ниши, в одной из которых лежал лук и колчан со стрелами, а во второй сложены все золотые украшения, срезанные с головного убора и одежды покойной. Здесь же были два браслета - золотой и серебряный. Эта особенность погребального обряда, когда все украшения, кроме сережек, сняты и сложены отдельно, прослеживается для ритуала Степной Скифии впервые и, возможно, связана с обстоятельствами смерти погребенной.

В восточной стенке камеры находились две глубокие ниши с погребениями служанок. Здесь же была сконцентрирована вся бытовая утварь - бронзовые котлы, лутерий, сковорода, черпак, щипцы, зеркало, веретено, иголки. Античные амфоры стояли по углам камеры. Чернолаковый скифос находился возле правой руки погребенной. В состав изделий из золота, скопленных в нише за головой погребенной, входили пластины и окантовки головного убора, с изображением сфинксов и сцен терзания львами оленей, детали плечевого сетчатого украшения из пронизей, бус и желудевидных подвесок, пояса - больших пластин с изображением грифонов и оленей, пластин от одежды и башмаков.

Античный импорт позволяет датировать это погребение первой половиной IV в. до н.э.

Курган № 10 также частично исследован Н.И. Веселовским в 1916 г. Находился в 300 м к юго-востоку от Большого кургана. Высота его 1,1 м, диаметр 34 м. Под насыпью были выявлены остатки

каменної крениди з тризною в західній частині і каменна стела, встановлена "лицевою" стороною на схід.

Всього тут відкрито 6 скифських поховань: основне, досліджене в 1916 р., і п'ять впускних - дитячих і підліткових.

Найбільший інтерес викликають поховання №4 і №5. Вони виконані в катакомбах з продольно-осевим розташуванням вхідної ями і камери.

Похоронені, підлітки 13-14 років, супроводжувалися багатим інвентарем - золотий гривною, сережками, браслетами, античними посудинами, бронзовими котлами; предметами озброєння - мечами, списами і дротиками, кожанними наборами. В похованні 4 знайдено три кожані з 264 наконечниками стріл.

Амфори дозволяють датувати курган першою половиною IV в. до н.е.

В цілому могильник датується кінцем V - початком IV в. до н.е.

О.М.ПРИХОДНЮК

Інститут археології НАН України

ПРО ОДНУ ГРУПУ ПРИКРАС РИМСЬКО-ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ДОБИ

У прикладному мистецтві склалася стійка тенденція до збереження здавна виробленого художнього стилю. Мистецькі вироби, навіть змінюючись з плином часу, зберігають стилістичну першооснову, що дозволяє простежити лінію їх розвитку протягом великого відтинку часу. До категорії таких прикрас належать золоті та срібні порожнисті сережки, що нагадують мініатюрні амфорки. В основу їх конструкції покладено порожнисту, спаяну з двох штампованих напівсфер кульку, до верхньої частини котрої приєднано менших розмірів напівсферу, отвір якої закрито круглою платівкою з тонкою дротяною дужкою. Така основа оздоблена додатковими аксесуарами - гронами зерні, які було напаяно на шести трикутних виступах напівсфер центральної кульки та в нижній її частині. Край овалу напівсфер окантовано рубчастим дротом, а місце з'єднання кульки та напівкульки прикрито смужкою металу або ж серпантинном

крученого дроту. Дужки іноді оздоблені штампованими муфточками. Найбільш ранні такі прикраси, що відносяться до рубежа та перших століть н.е., знайдено в похованнях із с. Заветное та м. Керчі в Криму, с. Смоляниново на Луганщині, с. Золота Балка на Нижньому Дніпрі. Були вони й у складі скарбу II ст.н.е. із с. Залевки з Подніпров'я. Зародження таких прикрас пов'язане з північнопричорноморським ювелірним мистецтвом, що зберігало античні традиції, центрами якого в ті часи були Херсонес та Ольвія.

В наступний, пізньоримський час такі сережки археологічно не зафіксовано. Можливо, що це пов'язано не лише з малою їх поширеністю через складну технологію виробництва, але й частково з тим, що ці тендітні, виготовлені з багатьох спаяних між собою дрібних та тонких частин вироби, не витримують випробувань часом.

Згодом такі сережки відомі на початковій стадії доби раннього середньовіччя. Їхні фрагменти були серед багатого скарбу останньої чверті I тис.н.е. візантійського походження із с. Залісся в Середньому Подністров'ї. Дві пари золотих та пара срібних таких прикрас входили до складу Харівського скарбу кінця VII - середини VIII ст. н.е. з Лівобережжя Дніпра. Дві срібні сережки знайшов В.В. Хвойка при розкопках Пастирського городища останньої чверті VII - середини VIII ст.н.е., одна вціліла серед прикрас випадково знайденого там скарбу в 1949 р., дві пари амфороподібних сережок містив пастирський скарб 1992 р. Значна концентрація таких сережок на городищі пояснюється тим, які Пастирське було ремісничим осередком, де працювали майстри-ювеліри, що в останній чверті I тис. н.е. переселилися з Подунав'я, принісши з собою візантійські ювелірні традиції, коріння котрих сягають римського ювелірного мистецтва. На Пастирському городищі знайдено навіть пристрої та інструменти для виготовлення таких прикрас.

На особливу увагу заслуговують сережки з пастирського скарбу 1992 р., оскільки вони відбивають ступені їх деградації. Стосується це зменшення кількості аксесуарних деталей, що оздоблювали поверхню виробів. На одній парі грона зерні збереглися лише на нижніх частинах кульок, а на другій - вони взагалі відсутні. В подальшому втрачається напівсфера, а дужка принаювалася безпосередньо до кульки, яка іноді має грона зерні. Такі прикраси знайдено на пеньківському поселенні кінця VII ст.н.е. із Задонецького в поріччі Сіверського Дінця та на слов'янському селищі першої половини VIII ст.н.е. (сахнівського етапу) з Обухова на Київщині. Особливо часті вони в аварських жіночих похованнях VIII-IX ст.н.е. з території Середнього Подунав'я. В ті часи з'являються сережки, які втратили

навіть кульку, а гроно зерні у них припаяно безпосередньо до дужки. Такі прикраси є на Пастирському городищі. Багато їх знайдено в похованнях Криму та Середнього Подунав'я.

З викладеного вище випливає, що амфороподібні підвіски зберігали пишність форм та багате оздоблення лише до того часу, поки їх виробництво було в сфері римсько-візантійського металообробного мистецтва. Відірване від першооснови їх виробництво (втрапивши до варварського середовища в кінці VII ст.н.е.) швидко деградує. Вироби стають менш вишуканими. В VIII-IX ст.н.е., розпавшись на окремі елементи, вони стали самостійними прикрасами, які в свою чергу були вихідними формами для конструювання підвісок наступного часу.

Л.В.ВАКУЛЕНКО

Інститут археології НАН України

ПОХОВАННЯ ЛИПЕЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ В

С. РОЖНЕВІ ПОЛЯ

Територія Верхнього Подністров'я та Попруття в I ст.н.е. вирізняється відносно великою кількістю римських імпортів і, зокрема, римського металевих посуду. Крім бронзових виробів, що трапилися в багатих похованнях липецької культури в Колоколині та Чижикові, відомі окремі знахідки бронзового посуду, що походять з різних пунктів означеного району. Ще одним підтвердженням цього є поховання з римським бронзовим тазом, відкрите за випадкових обставин в селі Рожневі Поля Снятинського району Івано-Франківської області.

Пам'ятка знайдена під час господарських земляних робіт ще в 1967 р., але довгий час ці речі зберігалися в шкільному музеї сусіднього села Ганьківці, а пізніше в музеї атеїзму, що містився в дерев'яній церкві в м.Снятині, і не потрапляли на очі спеціалістам.

Поховання виявлене на підвищеній ділянці першої тераси правого берега р.Орелець, лівої притоки р. Прут, за 300 м. на схід від її русла та 10 м на північ від хати Б.Й.Юраха.

Воно складалося з ліпної урни, накритої перевернутим догори дном бронзовим тазом. Всередині урни, крім кальцінованих кісток, містилися маленька кружальна біконічна посудинка, залізний ніж та "сережка" (?) За ці роки сережка втрачена, отже важко сказати, якою була та річ насправді.

Урна являла собою ліпну мископодібну посудину світлокоричневого кольору із злегка підлощеною поверхнею. Вона мала високий плиточний піддон, розширені догори стінки та ледь відігнутий край вінець. Її висота - 13 см, а діаметр вінця - 30 см, діаметр піддона - 11,6 см. Прямі аналогії урні нам невідомі. Проте, деталі формування, а саме чітко виділений підвищений піддон та спосіб обробки поверхні, нагадують керамічні вироби раньоримського часу.

Кружальна посудинка світлосірого кольору, що була в урні, мала біконічну форму, злегка відхілені назовні вінця та кільцевий піддон. Її бочок, в місці найбільшого розширення тулуба прикрашений широким чітко окресленим пружком. Висота виробу - 5 см, діаметр вінця - 7 см, діаметр піддона - 3,5 см. Тісто, з якого виготовлена посудинка, колір та особливості профілювання дозволяють вважати її виробом античного гончарства.

Залізний ніж з прямою спинкою та пласким черешком мав клиноподібне в розрізі лезо, що звужувалось на кінці. Довжина виробу - 14 см, леза - 10 см. Ножі подібної форми часто зустрічаються на пам'ятках різних культур римської доби.

Бронзовий таз, зроблений з листа тонкої бронзи в техніці кування, мав напівсферичну форму, добре виділену шийку і масивні, горизонтально відігнуті вінця, прикрашені трьома глибокими канелюрами. Вінця, очевидно, були відлиті окремо і в розігрітому стані приєднані до тулова. Висота тазу 11,9 см, діаметр вінця - 40 см. Рожпольський таз належить до виробів мало поширеної форми. За класифікацією Г.Еггерса - це тип 96, до якого відносяться бронзові тази римської роботи, що датуються першою половиною I ст.н.е. Кількісний спектральний аналіз показав, що сплав, з якого виготовлений таз, відноситься до олов'янистих бронз - характерних для римських виробів саме цього періоду. Ймовірно, час виготовлення тазу - першу половину I ст. н.е. - можна вважати і датою рожпольського поховання.

Поховання в Рожневих полях виявлене на території, яка входить в ареал липицької культури, а його хронологія збігається з раннім періодом її існування. Характерні риси поховального обряду, що відбилися в рожпольській пам'ятці, а саме - трупоспалення в урні; звичай накривати урну, старано відбирати вміщені в урну кальціновані кістки від решток поховального вогнища та класти в неї непошкоджені вогнем речі особистого вжитку - все це також знаходить аналогії в поховальних комплексах липицької культури.

МАТЕРІАЛИ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ МУЗЕЙНІ ЧИТАННЯ

Комп'ютерний набір здійснено у експозиційному відділі
Музею історичних коштовностей України

Макет та художнє оформлення М.В.Русяєвої

Фотографії: В.І.Клочко

Оператори: Л.С. Клочко, С.А.Березова, М.В.Русяєва

